

ven. Ook bij rellen waren vrouwen vaak actief betrokken als gevolg van hun uitgebreide sociale netwerken. Steeds gaat Van der Heijden uit van de grote agency van vrouwen als gevolg van de unieke sociaaleconomische omstandigheden in de Republiek. De Republiek telde inderdaad veel alleenstaande vrouwen doordat veel zeelieden langdurig afwezig waren waardoor de achterblijvende vrouwen er vaak voor jaren alleen voorstonden of achterbleven als weduwen. Vele vrouwen ondergingen hun lot echter niet lijdzaam, maar namen hun toevlucht tot geweld om hun positie in de buurt te verdedigden of zochten in diefstal extra inkomen. Altijd blijft de auteur echter nuanceren, zo wijst ze er bijvoorbeeld op dat vrouwen eerder uit nood dan uit armoede stalen. Dat leidt ze af uit het feit dat dievegges geen voedselwaren viseerden, maar vaak uit waren op modegevoelige producten. De economische crisis speelde hier zeker ook een rol, maar honger was zelden de directe aanleiding tot diefstal. Alleen in het hoofdstuk over zedendelicten is de argumentatie minder overtuigend dat de unieke situatie van vrouwen in de Republiek ook verantwoordelijk was voor de toenemende vervolging van overspel. Een vergelijking met de Zuidelijke Nederlanden zou immers leren dat onder invloed van de religieuze veranderingen ook daar de verstrenging van de seksuele moraal leidde tot een groeiende aandacht van het gerecht voor zedendelicten.

In het afsluitende hoofdstuk legt Manon van der Heijden uit waarom slachtoffers van incest vaak zwaar werden bestraft in het vroegmoderne Holland. Dat had te maken met een gerecht dat de ernst van het gedrag zelf veel zwaarder liet doorwegen dan de positie van dader en slachtoffer. Uiteraard speelden eer en status een grote rol in de vroegmoderne periode maar de zwaarte van de misdaad woog zwaarder door dan de gevolgen voor het slachtoffer. Dit hoofdstuk toont aan dat ook een kwalitatieve, cultureel geïnspireerde studie van vrouwencriminaliteit zeker de moeite loont en de kennis over de vroegmoderne periode fundamenteel kan verbreden. Hopelijk kan deze uitstekende synthese van Manon van der Heijden andere historici aanzetten hier een bijdrage aan te leveren.

Maarten F. Van Dijk

Erasmus Universiteit Rotterdam

Jacques R. Pauwels, *De Grootte Klassenoorlog 1914-1918* (Berchem: EPO, 2014), 670 p., ISBN 978-94-91297-69-4

In nu al weer het tweede herdenkingsjaar van de honderd jaar geleden gestarte Eerste Wereldoorlog houdt de stroom publicaties hierover niet op. Militair, politiek, maar ook cultureel getoonzette historische boeken vormen de hoofdmoot.

Vanzelfsprekend handelen veel nieuwe studies opnieuw over de schuldvraag, met andere woorden welk land was verantwoordelijk voor het uitbreken van deze Grote Oorlog en had deze voorkomen kunnen worden? Het boek *De Grote Klassenoorlog 1914-1918* van de Belgische historicus Jacques R. Pauwels neemt hierin een aparte positie in. Hij behandelt in deze kloeke uitgave vooral de sociale tegenstellingen in de betrokken landen zelf. Dit conflict ging dan ook zeker niet over democratie. In het Europa van 1914 bestond bijna nergens algemeen stemrecht. Overal heerste een kleine elite van grootgrondbezittende adel en industriële burgerij. Die eerste klasse monopoliseerde de politieke, de tweede de economische macht. Maar beide hadden angst voor 'de volksmassa's' en het spook van de revolutie dat hen overal volgde.

De analyse van Jacques Pauwels, die zich daarbij baseert op zowel oude als nieuwe bronnen uit verschillende taalgebieden, is nogal afwijkend van de hoofdstroom van publicaties over de Eerste Wereldoorlog. Sterk beïnvloed door de historicus Eric Hobsbawm noemt hij het eerste deel van zijn boek 'de lange 19de eeuw (1789-1914): moeder van de grote oorlog'. Om een omverwerping van de heersende orde door burgerlijke revoluties en opkomende arbeidersbeweging en socialisme te vermijden of terug te draaien, kwamen adel en burgerij terecht bij 'De Grote Klassenoorlog' (deel 2). Oorlog moest in de ogen van de 'contrarevolutionaire symbiose van adel en burgerij' de revolutie en de democratisering tegenhouden. Oorlog kon ook de economische problemen oplossen die het gevolg waren van de onderlinge concurrentie tussen de grootmachten, die altijd op zoek waren naar territoriale uitbreiding voor het verwerven van afzetmarkten, bronnen van grondstoffen en goedkope arbeidskrachten. Inderdaad een nogal scherpe politieke visie, die veel oog heeft voor de achterliggende belangen: wie heeft baat bij wat?

Gelardeerd met gedichten, liedjes en andere culturele uitingen neemt Pauwels de lezer mee langs de bekende slagvelden, waarbij hij vooral aandacht besteedt aan de sociale aspecten van de strijd zowel aan het front als thuis in de steden en dorpen en de fabrieken en de agrarische sector. Veel aandacht in het boek voor de nationalistische propaganda, het moreel van de troepen en bovenal voor het al spoedig optredende gebrek aan enthousiasme voor de oorlog en de daaruit voortvloeiende pogingen van sabotage, muiterijen en verbroedering. Ook in het achterland neemt het aantal stakingen in bijvoorbeeld de wapenindustrie toe.

De 'oplossing' in de vorm van deelname aan de oorlog draaide dan ook anders uit dan de elite had verwacht. In Rusland werd de bestaande orde omvergeworpen door middel van een revolutie. In West-Europa probeerde het establishment eerst nog militair te interveniëren in de jonge Sovjetstaat, maar dat mislukte. Men zag dat hervormingen ten voordele van de gewone bevolking onvermijdelijk waren op

straffe van verlies van alles. In de rest van de wereld staken antikoloniale bewegingen de kop op.

In het derde deel van zijn boek getiteld 'De lange schaduw van de Grote Oorlog' behandelt Pauwels de voortdurende droom van de elite van een terugkeer naar de 'goede oude tijd'. Dat ontaardde vanaf de jaren twintig in de nachtmerrie van het fascisme en een nieuwe Grote Oorlog (1939-1945). Net als in de Eerste Wereldoorlog woedt tijdens de Tweede Wereldoorlog een 'verticale strijd' tussen landen en een 'horizontale strijd' tussen sociale klassen. De militaire triomf van de Sovjet- Unie over het contrarevolutionaire fascisme dwong het establishment om concessies doen, die uiteindelijk zouden resulteren in de Westerse verzorgingsstaat. In Pauwels visie vormt de val van de Muur in 1989 wederom een gebeurtenis die past in deze klassenstrijd om de verzorgingsstaat weer terug te doen keren naar de neoliberale nachtwakersstaat. Het bestaan van een alternatief systeem in de vorm van het Oost-Europese communisme was tot dan toe een factor waar het establishment in het Westen rekening mee diende te houden. Niet zozeer in de vorm van de militaire kracht, maar vooral als referentiepunt van links en de arbeidersbeweging.

Als annex is in het boek opgenomen 'De Flamenpolitik: instrument van het Duitse imperialisme' geschreven door Bruno Yammine. Hij gaat hier in op de wortels van de Vlaamse beweging en op de collaboratie met de Duitse bezetter, waarbij hij de Nederlandse betrokkenheid niet onvermeld laat. En ook dit wierp net als de Grote Klassenoorlog zijn schaduw vooruit in de vorm van het hedendaagse 'anti-Belgische Vlaams nationalisme' waarvan de 'fascistoïde vleugel enkel nog rest om België te splitsen'. Inderdaad biedt dit boek, naar de tekst op de achterflap, voor velen een visie op 'De Grote Oorlog zoals u hem nog nooit bekeken had'.

Ron Blom

Stadsarchief Amsterdam

Katherine B. Aaslestad and Johan Joor (eds.), *Revisiting Napoleon's Continental System. Local, Regional and European experiences* (Houdmills, New York: Palgrave Macmillan, 2015), 290 p., ISBN 978-1-137-34556-1

Begin dit jaar is er aan de reeks *War, Culture and Society, 1750-1850* van Palgrave Macmillan opnieuw een waardevolle publicatie toegevoegd. Na verschillende studies over onder andere de beleving van gewone soldaten en burgers tijdens de revolutionaire en Napoleontische oorlogen, is het nu de beurt aan het Continen-